

EN SYNDFLOD AF AFVÆBNET KRITIK

Rasmus Willig

AFVÆBNET KRITIK

230 sider. Hans Reitzels Forlag,
København, 2016

I sin seneste bog, *Afvæbnet kritik*, tager sociologen Rasmus Willig nok en gang begrebsligt favntag med kritikken og dens tilsyneladende evindelige dans med neoliberalismen, særligt i relation til arbejdslivet i det offentlige Danmark. Neoliberalismens nuværende sejrsmarch afhænger nemlig af dens evne til at neutralisere kritikken gennem en række umyndiggørelsesprocesser, der, som Willig formulerer det, "forhindrer følelsen af uretfærdighed i at blive artikuleret" (218). Willigs

projekt beskrives derfor som et forsøg på videnskabeligt at belyse de mekanismer, som gør det muligt at neutralisere kritikken – eller, som han med en for ham typisk formulering udtrykker det, som fungerer som "forhindringer, som det neoliberale projekt installerer i kritikken infrastruktur" (ibid.).

Det er således Willigs grundlæggende pointe, at kritik, der ytres i forbindelse med arbejdslivet, ikke længere undertrykkes med hårde magtstrategier og repressalier, men derimod mødes af en blødere type magt, som så at sige vender kritikken tilbage mod kritikeren. En retorisk umyndiggørelsesstrategi, som Willig diagnosticerer som i værste fald

demokratisk patologisk, da den blokerer for den demokratisk socialiserende erfaring, som det at opleve sin kritiske ytring blive hørt og respekteret afføder (20). Men en måde at omgå kritikken og kritikeren, som selvfølgelig også har indlysende koblinger til den stressepideemi, som synes at have ramt konkurrencestaten (og som ironisk nok også gør staten lidt dårligere til at konkurrere og så fremdeles *ad infinitum* og *absurdum*).

Så lad mig starte med at konstatere, at der grundlæggende er mange væsentlige og sympatiske pointer i Willigs projekt – altså inden jeg selv tager fat på at kritisere (og dermed måske afvæbne forfatterens kritik en smule).

EN SAND SYNDFLOD AF AFVÆBNET KRITIK

Afvæbnet kritik tager sit konkrete afsæt i forfatterens indsamling af eksempler på afvæbnende svar på kritik. Disse er indhentet blandt ansatte i nogle af det offentlige Danmarks mest central erhverv: lærere, socialrådgivere, pædagoger, socialpædagoger, pædagogmedhjælpere, sygeplejersker og politibetjente.

Hovedtendensen i de indhentede eksempler er, at arbejdsrelateret kritik bliver mødt af personliggjorte, intimiderende svar, som returnerer

kritikken ved at sætte spørgsmålstegn ved kritikerens status. Dette gøres, lyder argumentet, typisk ved at beklukke kritikerens evne til at leve op til den neoliberalistiske arbejdsfilosofis idealarbejder. En idealfigur, som ofte blot implicit – via de kvaliteter, som udpeges hos kritikeren som problematiske eller dominerende – er ukritisk fremadskuende, fleksibel og omstillingsparat samt ikke mindst resilient (det nyeste *buzzword* for robust og hærdet). Afvæbningen går altså efter manden frem for efter bolden. Kritikeren delegitimeres som individ, fordi hun ikke lever op til et sæt idealer, som så oven i købet reelt kendetegnes ved at være uopnåelige qua deres essentielle flygtighed (jf. det tilbagevendende imperativ om fleksibilitet og resiliens, som evig og altid synes at flytte barren).

I et helt kapitel på 20 sider listes disse afvæbnende svar. Som Willig også selv medgiver om dette kapitel, er der en del gentagelser blandt eksemplerne. Og heller ingen analytisk systematik eller redigering. De skal så at sige tale for sig selv. En fremstillingsstrategi, som Willig selv forklarer med ønsket om at fremkalde en affektiv reaktion hos læseren, som muligvis vil genkende mange af dem fra sit eget arbejdsliv, eller blot føle sig overvældet.

Selvom der altså ikke er nogen reel systematik i listen over afvæbnende svar, har Willig dog – med hvad der måske fremstår som lidt fejlplaceret humor – indsat to underoverskrifter, som lyder "Flere svar på kritik" og "Endnu flere svar på kritik". Til gengæld er der intet afsnit med overskriften "Acceptable svar på kritik". Og dette fravær fremstår faktisk som en væsentlig mangel ved bogen. Især eftersom det ville have kunnet affærdige den kritiske indvending, som i hvert fald hos undertegnede ret hurtigt dukkede op i forbindelse med læsningen (på trods af en grundlæggende sympatisk indstilling til projektet); nemlig, at enhver form for svar altid allerede vil være diskvalificeret, alene af den grund, at det kommer fra ledelsen.

Eller sagt på en anden måde: Kunne man egentlig forestille sig svar, som faktisk havde været ok? Hvordan skal ledelsen – eller ledelserne, som det i mange tilfælde nok rettelig burde hedde – egentlig svare, for ikke at gøre sig skyldig i at afvæbne kritikken og begå sproglige overgreb?

HVEM SVARER EGENTLIG?

Hvad der måske er lige så problematisk ved denne lange, uorganiserede liste over afvæbnende svar, er, at der

heller ikke optræder nogen sondringer med hensyn til hvem, der har givet disse (og i hvilke sammenhænge). Dette er åbenlyst en konsekvens af den empiriske indsamlingsmetode (naturligvis inkl. det helt indlysende krav om anonymitet). Men det forekommer faktisk relevant for den overordnede argumentation, hvorvidt der eksempelvis primært er tale om afvæbnende svar fra øverste ledelseslag eller blot fra mellemliderlagene. Igen kunne man hævde, at dette fravær afspejler – og måske også bærer lidt ved til – en monolitisk ledelsesaversion; som selvfølgelig også er naturligt affødt af ledelseslingoens egen demokratisk antihierarkiske, ja ofte ansvarsforflygtigende tonalitet, hvor vi jo skal kunne tale sammen om tingene (som dog i eksemplerne faktisk afbrydes af enkelte befriende ærlige – eller, om man vil: ansvarsbevidste – udsagn, som "det bliver sådan, fordi jeg har besluttet det").

Som læser var min først reaktion faktisk, at mange af disse svar da ikke var så slemme endda. I nogle, men altså ikke alle, tilfælde formåede Willig dog i det efterfølgende kapitel, som bærer titlen "Flexismens brutale statushierarki", at læse det sproglige overgreb, som ligger lige under overfladen, frem. I andre tilfælde er jeg stadig ikke overbevist.

For faktisk – hvilket var det næste, der slog det mig – synes mange af svarene at emme lige så meget af mellemlæderresignation som af kold, kynisk afvæbning, fx ved at man spiller eller ”indtager offerrollen”, som et underkapitlerne hedder (142-143). For sætninger som ”Det er bestemt oppefra. Det er en skal-opgave” (94) eller ”Lad os gøre noget ved det, som vi kan gøre noget ved” (96), bare for at nævne nogle få, behøver jo ikke nødvendigvis at afspejle, at man – intentionelt eller ej – skyder ansvaret til hjørne hos den globale konkurrencesituations uvægerlige nødvendighed (osv. osv. osv.). De kan faktisk også afspejle, at den svarende (mellem)leder er enig i kritikken, men ikke har reelt handlerum. Man er som mellemlæder bare, som det formuleres med et begreb fra Willigs forbillede Arlie Hochschild, havnet i rollen som ”samfundets klage-administratorer” (173). Også her ville en liste over acceptable svar altså have kunnet kvalificere diskussionen.

Men på den anden side skal det medgives, at fraværet af afsenderadresse – mellemlæder, topledelse, politisk ledelse? – samtidig fremstår som en styrke, der også hænger tæt med én af bogens absolutte hovedpointer. For herigennem illustreres det nemlig, hvordan en særlig logik

og et særligt sprog har sat sig i vores måde at forstå ikke blot arbejde, organisering og ledelse, men måske også livet og dets mening mere generelt. Neoliberalismens kulturelle logik er blevet et dispositiv, vi dårligt nok registrerer. Selv, når det taler igennem os. Og selv, når det på hidtil uset vis trænger ind i personlighedens private sfærer. Afvæbning af kritik er med andre ord blevet et ”demokratiseret fænomen” (86-87), som Willig formulerer det, uden dog hermed at mene noget som helst positivt med det. Det er bare overalt, som noget, rigtig mange af os gør. Vi er alle blevet bærere af den neoliberalistiske filosofi.

Og hermed rammer bogen altså ned i en diffus problematik. På den ene side kan vi således observere, at en generel, neoliberalistisk kulturel logik er opstået, som for tiden bl.a. kommer til udtryk i konkurrencestatens voksende imperative diskurs om resiliens.¹ Selv om denne ganske

1 Til denne diskursive formation kunne man dog også tilføje den noget blødere variant, selvudviklingskulturen, som Svend Brinkmann for tiden diskuterer (*Stå fast*. København: Gyldendal, 2014), samt det kreativitetimperativ, som gennem de sidste par årtier ligeledes har præget vores forestillinger om (arbejds)livet (Se Jan Løhmann Ste-

vist i det daglige afpatruljeres og med særligt indædt flittighed prædikes af ekstremспортudøvende mellemledere, er det samtidig, som Willig korrekt konstaterer, en underligt afsenderløs størrelse.

Men når det er sagt, er det på den anden side samtidig også – hvilket Willig i mindre grad belyser – en diskurs, der, som den britiske kulturgeograf Nigel Thrift bl.a. har påpeget, faktisk er blevet ret behændigt talt til live af kapitalismens såkaldte "kulturelle kredsløb" og dens diskursivt-teoretiske "kommisærer" (*Knowing Capitalism*. London: Sage, 2006). Med denne betegnelse refererer Thrift til det i virkeligheden ganske konkrete netværk af aktører, som netop har det som deres levevej at fremstille, formidle og udbrede – samt anvise måder at agere på baggrund af – vidensdiskurser om, til og for kapitalismen, f.eks. i form af ledelseslitteratur samt økonomiske teorier og modeller. Dette kredsløbs væsentligste aktører er handelsskoler og -akademier, konsulentbranchen, såkaldte ledelsesguruer samt medierne (jf. bl.a. de allestedsnærværende erhvervsnyheder). En samling aktører, der alle som afsendere af et bestemt

teoretisk korpus har det til fælles, at de har åbenlyse egeninteresser i at tale et (økonomisk) verdenssyn og et arbejdsliv frem, som samtidig placerer dem selv som leverandører af modgifte og overlevelsesstrategier til at begå sig i en verden af permanente omvæltninger. En tilstand af permanent flux, som så netop er produktet af andre aktørers forsøg på at leve op til kravene om "disruptiv innovation", "kreativ destruktion" og hvad det ellers alt sammen hedder inden for denne *lingo*.

I forhold til denne analyse synes ulempen ved Willigs tilgang altså at være, at sidstnævnte tenderer at afkoble overgreb og ansvar. For ganske vist hedder det eksempelvis i bogens sidste kapitel, at neoliberalismen ikke blot "afvæbner [...] ethvert forsøg på at sætte spørgsmålstegn ved de epistemiske klæder, den har hyllet sig i, men 'lever' også af at producere kriser, som skaber potentialer for markedsdannelse" (216). Første del af argumentet er identisk med Willigs egen gennemgående pointe i bogen, medens sidste del fremføres med reference til Naomi Kleins *Chokdoktrinen*. En bog, som jo ellers netop bærer den sigende undertitel: "Katastrofekapitalismens opkomst" – en opkomst, som dog forbliver underbelyst. Så medens Willigs analyse af,

hvad neoliberalismens ortodoksi om resiliens og tvangsfleksibilitet (*flexisme*) gør ved subjektet – ikke mindst det subjekt, som formaster sig til at rejse kritik – fremstår ganske grundig og overbevisende, forbliver de subjekter og grupperinger, der står bag flexismens doxa, af uransagelige årsager langt mere anonyme. Denne uvillighed mod at differentiere mellem forskellige syndere har jeg faktisk vanskeligt ved at forstå som andet end en (anden) form for selvafvæbning – bare på forhånd. Man spiller sig i hvert fald nogle kort af hånden.

STIL, LÆSERE OG MOBILISERING

Endelig har jeg nogle stilistiske indvendinger mod bogen, især mht. den sproglige tone. Igen kan det måske umiddelbart fremstå lidt uvæsentligt i lyset af bogens alvorlige emne. Men man kunne modsat også argumentere, at det måske netop er anliggendets presserende karakter, som gør bogens evne til at engagere sine læsere så vigtig – og dens i passager manglende evne til samme – så beklagelig.

For medens visse passager vil appellere til de fleste læsere, er andre passager noget tungere at danse med, da de virker som om de mere eller

mindre er løftet direkte fra andre af forfatterens egne forskningspublikationer. Denne tekstlige uensartethed, hvor nogle dele er skrevet i et oplagt, formidlende sprog, medens andre er ret skrevet i et ganske stift, akademisk sprog, gør læseoplevelsen frustrerende. Og endvidere gør det det også lidt uklart, om bogen egentlig er henvendt til et akademisk forskningsmiljø, til den konkrete del af offentligheden, som bogen beskæftiger sig med (grupperne af offentlige ansatte) eller til det politiske Danmark. Med en grundigere redaktionsproces ville bogen have fremstået ikke blot mere homogen, men også (endnu) mere overbevisende. Men igen: hvis man nu skulle læse denne ujævnhed i stil og argumentationsniveau mere venligt, kunne man modsat nu også gætte på, at det hænger sammen med den påtrængende vigtighed og dermed hast, som Willig, nok med rette, mener, emnet har.

Samme påtrængende vigtighed forplanter sig desværre også i en del passager til sproget, som – i hvert fald for undertegnede – tenderer at blive noget dramatisk (ja, jeg er godt klar over, at et sådan skudsmål er en form for afvæbnende kritik). Willig skriver eksempelvis om de indsamlede svar (og her tales der vel at mærke om de "letbenede og helt uskyldige

svar”), at de er ”ikke-produktive. De fremstår som kamouflerede og ondartede våben, der er svære at opdage og vækker mindelser om gift” (116-7). På samme vis tales der i andre passager eksempelvis om neoliberalismens kulturelle logik som en ”etiske brutalisering” (136-9) og selve den reto-

riske strategi, som fungerer afvæbnende, beskrives slet og ret som et ”overgreb”. Spørgsmålet er nemlig, om ikke en sådan måde at formulere sig på vil vise sig at diskvalificere analysens pointer for visse læsere, hvilket jeg, trods mine mange indvendinger, ville finde ærgerligt. •

